
ПРОБЛЕМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

УДК 332.1:35.072.1

М. П. БУТКО,
*професор, доктор економічних наук,
завідувач кафедри менеджменту та державної служби
Чернігівського національного технологічного університету,*
О. В. ПОПЕЛО,
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та державної служби
Чернігівського національного технологічного університету,
вул. Шевченка, 95, Чернігів, 14035, Україна,*
В. П. КОЛОША,
*директор ПСП “Пісківське”,
Піски, Бахмацький р-н, Чернігівська обл., 16542, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Досліджено базові чинники прискорення локалізації економічного простору регіонів України в умовах децентралізації владних повноважень. Розглянуто особливості становлення та прискореного розвитку інноваційних структур нового типу, а саме – технопарків, технополісів, індустріальних парків. Аргументовано, що інституціональне середовище має мотивувати виключно створення нових, високопродуктивних робочих місць як основи модернізації продуктивних сил. Запропоновано модель організації агропромислового кластера в умовах реальної територіальної громади.

Ключові слова: децентралізація; локалізація; інновації; технопарки; технополіси; індустріальні парки; кластери; ресурсний потенціал; робочі місця; сталий розвиток; приватно-муніципальне партнерство; інституціональне середовище; мотивація.

Бібл. 9; рис. 3; табл. 1.

UDC 332.1:35.072.1

MYKOLA BUTKO,
*Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Head of the Department of Management and Public Administration
Chernihiv National University of Technology,*
OLHA POPELO,
*Cand. of Econ. Sci.,
Associated Professor of the Department of Management and Public Administration
Chernihiv National University of Technology,
95, Shevchenka St., Chernihiv, 14035, Ukraine,*
VALERIY KOLOSHA,
*Director of the “Piskivs’ke” PAE,
Pisky, Bakhmats’kyi district, Chernihiv region, 16542, Ukraine*

© Бутко Микола Петрович (Butko Mykola), 2019; e-mail: butko.mykola@ukr.net;

© Попело Ольга Володимирівна (Popelo Olha), 2019; e-mail: popelo.olha@gmail.com;

© Колоша Валерій Петрович (Kolosha Valeriy), 2019; e-mail: piskivske@ukr.net.

PECULIARITIES OF LOCALIZATION OF THE ECONOMIC SPACE OF THE REGIONS UNDER CONDITIONS OF POWERS' DECENTRALIZATION

The basic factors of accelerating the localization of economic space of Ukraine's regions under conditions of powers' decentralization are studied. The peculiarities of the formation and accelerated development of innovative structures of a new type, namely, technoparks, technopolises, industrial parks, are considered. It is argued that the institutional environment should motivate the creation of new, highly productive workplaces as the basis for the modernization of productive forces. A model of the organization of agro-industrial cluster under conditions of a real territorial community is proposed.

Keywords: decentralization; localization; innovation; technoparks; technopolises; industrial parks; clusters; resource potential; workplaces; sustainable development; private-municipal partnership; institutional environment; motivation.

References 9; Figures 3; Table 1.

Головне завдання нашої держави на найближчу перспективу полягає в необхідності забезпечити реалізацію такої політики, яка б мотивувала активізацію просторового розвитку та формування конкурентних переваг, здатних забезпечити гідну участь у міжнародному поділі праці. Концентрація зусиль протягом усього трансформаційного періоду на демонтажі директивної моделі економіки та галузевої системи управління, подолання стереотипів подальшого розвитку лише у складі єдиного народногосподарського комплексу не принесли ефекту в напрямі реалізації стратегії сталого розвитку. Не виправдали себе і спроби сформувавши ефективну економіку відкритого типу шляхом посилення опосередкованого впливу на ці процеси з боку центральних органів влади і перекладання на місцевий рівень відповідальності лише за кількісні показники економічного зростання.

У кінцевому результаті тільки у двох провідних сферах економічної діяльності, зокрема у промисловості та великотоварному сільському господарстві, це призвело до втрати більш як 4 млн. робочих місць. Особливо це було помітно в інноваційно орієнтованих сегментах виробничої діяльності, а продовольчу безпеку сьогодні гарантують лише дрібнотоварні сільгоспвиробники, оскільки саме на домогосподарства нині припадає 98% вітчизняного валового збору картоплі, 86% овочів, 82% плодів і ягід, 74% виробництва молока, 47% яєць, 36% м'яса *. За таких обставин вітчизняна економічна наука, віддзеркалюючи громадську думку, звертала увагу владних інститутів на необхідність задіяти у процесі структурних перетворень просторовий економічний потенціал.

Отже, **мета статті** – розглянути окремі складові локалізації економічного простору країни в умовах децентралізації владних повноважень для прискорення інтеграції регіонів України у висококонкурентне європейське та світове співтовариство.

Значні прогалини в інституціональному середовищі та адекватні владні дії в умовах кадрової нестабільності центральних органів виконавчої влади не тільки не сприяли подоланню асиметрії, яку було успадковано з попередньої системи, але й, навпаки, істотно її ускладнили.

* Державна служба статистики України : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

Адже якщо у 1995 р. порогові значення валової доданої вартості в розрахунку на 1 особу між регіонами-лідерами та регіонами-аутсайдерами відрізнялись у 2,5 раза, то у 2010 р. параметри валового регіонального продукту були асиметричними у 3,1 раза, у 2014 р. – у 3,8, у 2015 р. – у 6,1 раза (у фактичних цінах відповідних років) *. Якщо ж при цьому врахувати ще й столичний рівень, то ці відмінності різнитимуться більш як у 7 разів.

У 2000 р. у 19 регіонах зазначені показники були нижчими за середні по країні, а у 2005 р. їх стало вже 22. Проте у 2016 р. високі параметричні характеристики мали тільки Київ, Дніпропетровська, Запорізька, Київська та Полтавська області.

Урешті-решт це призвело до того, що ВВП держави в доларовому еквіваленті в розрахунку на одну особу за паритетом купівельної спроможності валют став у 1,5 раза нижчим, ніж у країнах Балтії та Східної Європи. Характерно, що у 2000–2005 рр. Україна мала тотожні показники не тільки з цими країнами, але і з Росією, Польщею, Словаччиною, Туреччиною, тоді як нині вона випереджає лише Албанію, Молдову, Македонію, Боснію і Герцеговину, а також колишні радянські республіки, країни Середньої Азії **.

Вирівнюванню регіонального ландшафту України не сприяли Закони України “Про стимулювання розвитку регіонів”, “Про засади державної регіональної політики”, які діяли, відповідно, до 2005 та 2014 р. Натомість зросла просторова поляризація, яка формує ареали навколо великих міст і доводить більшість сільських населених пунктів і малих міст до абсолютного занепаду.

Гострота поточного моменту ускладнюється затяжною військовою агресією з боку Росії, надто повільними темпами модернізації продуктивних сил країни, суперечності процесів євроінтеграції переконливо підтверджують, що децентралізація владних повноважень – це дійсно безальтернативний шлях задіяння просторових ресурсів, які були майже повністю проігноровані в ході суспільних трансформацій новітньої доби.

Багато вітчизняних учених-економістів присвятили свої дослідження різним аспектам просторового розвитку, в тому числі локалізаційним чинникам. Серед них слід особливо відзначити праці О. Алімова, О. Амоші, О. Бородіної, Б. Буркинського, О. Власюка, З. Варналія, В. Гейця, А. Гриценка, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, В. Загорського, В. Мікловди, С. Пирожкова, В. Симоненка, В. Сіденка, М. Чумаченка, Л. Чернюк та інших. Проте вони не розглядали цю проблематику в сучасних інституціональних умовах. Європейська практика переконливо свідчить, що політика нового регіоналізму знайшла досить ефективне застосування для країн Східної Європи, зокрема Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини. Ці країни одночасно з Україною почали торувати шлях глибинних суспільних трансформацій, проте мають діаметрально протилежні кінцеві результати і нині стали бенефіціарами для працевлаштування багатьох наших співвітчизників.

Попри інституціональні пастки, виклики та загрози, деконцентрація владних функцій є своєрідним каталізатором громадянської та суспільної активності, хоча орієнтація виключно на підвищення рівня бюджетної самодостатності територіальних громад несе в собі ряд проблем споживацького характеру, які слід було б мінімізувати шляхом перегляду діючого правового поля [1]. Зокрема, більшість новостворених територіальних громад унаслідок відсутності стратегічного бачення перспективи розвитку та обмеженості ефективного управління цими процесами

* Там же.

** Там же.

ми керуються не пріоритетними напрямками цілеорієнтованого використання бюджетних коштів, а особливостями поточного моменту, і, як наслідок, досить часто спрямовують їх на другорядні потреби чи розміщують на депозитних рахунках банківських установ, навіть якщо вони є державними.

Натомість доцільно було б, керуючись європейськими імперативами сталого розвитку, спрямувати управлінські зусилля як на центральному, так і на місцевих рівнях на задіяння мотиваційних підойм для реалізації просторових цінностей, інтересів, творчих можливостей і приземлених потреб людини задля активізації економічної, та передусім – інноваційної, діяльності, отримання синергетичного ефекту в досягненні соціальної комфортності від проживання на конкретно взятій території та гармонізації відносин з навколишнім природним середовищем [2].

Децентралізація в умовах відсутності галузевого управління економікою має стати своєрідним каталізатором локалізації продуктивних сил і парадигмальним базисом модернізації економічного простору України (рис. 1).

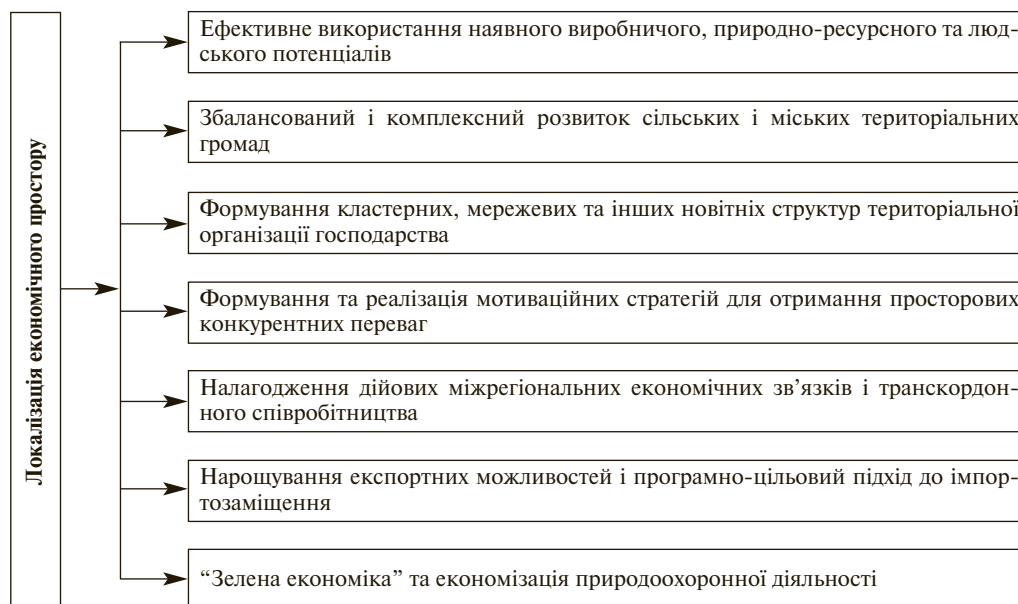

Рис. 1. Засадничі чинники впливу локалізації економічного простору на регіональному рівні

Розроблено авторами.

На нашу думку, під *локалізацією економічного простору* слід розуміти сукупність чинників, підойм, механізмів та управлінських дій на регіональному і місцевому рівнях, які зумовлюють нові підходи до модернізації структури та просторової організації національного господарства на засадах сталості і створення передумов використання ресурсного потенціалу, формування кластерних, мережових та інших новітніх виробничих формувань у складі територіальних господарських систем.

При цьому локалізація має базуватися на людиноцентристській моделі суспільного розвитку, адже ключовими суб'єктом та об'єктом державотворення має бути людина, оскільки саме заради неї, її розвитку задумано цю реформу. Ресурси становлять базу, де людина є певним особливим національним скарбом, а її діяльність – локомотивом трансформації ресурсів у потенціал та подальшу його капіталізацію.

У дискурсивному науковому середовищі є безліч методологічних підходів до визначення сутності та класифікації локальних факторів територіального економічного розвитку. На наш погляд, децентралізація владних повноважень потребує концентрації зусиль насамперед органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства місцевих органів виконавчої влади та ефективного використання консервативних та реконструктивно-модернізаційних можливостей територіальних громад і формувань субнаціонального рівня для підвищення якості життя наших співвітчизників [3]. За певних обставин ці види ресурсів можуть бути взаємозв'язаними і спільно впливати на процеси сталого просторового розвитку (рис. 2).

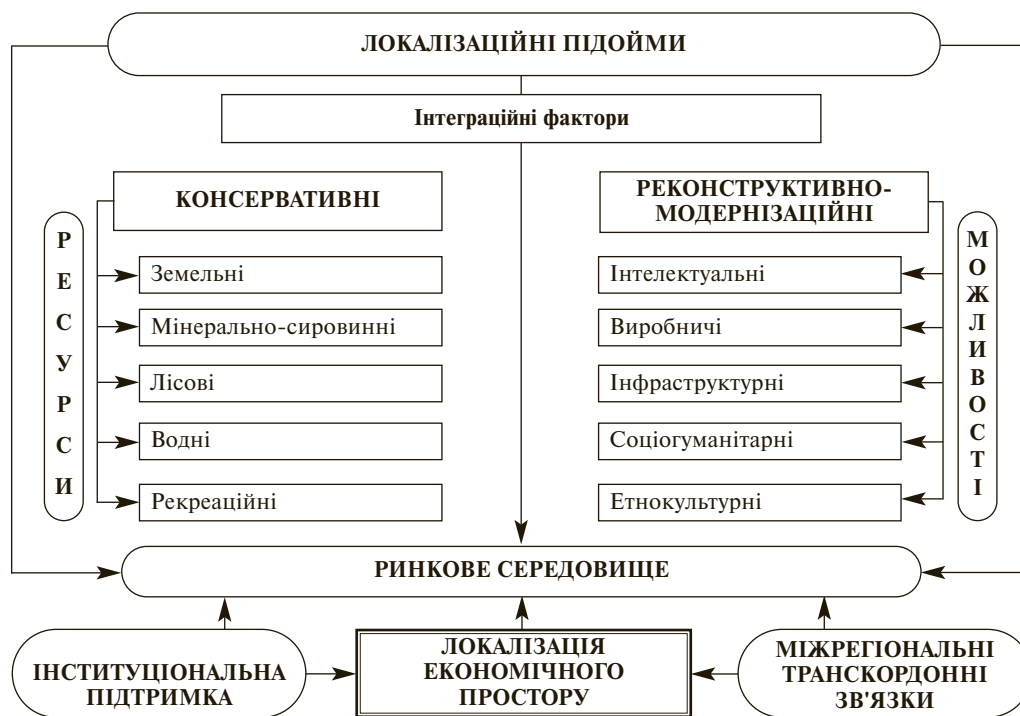

Рис. 2. Ресурсні можливості територіальних громад

Розроблено авторами.

Досвід високорозвинутих країн переконливо говорить, що найвагомим критерієм ефективного просторового розвитку має стати збереження діючих і створення нових, високопродуктивних робочих місць з рівнем заробітної плати, який би відповідав потребам розширеного відтворення людського потенціалу. На особливу увагу заслуговують малі міста, сільські території, які з руйнуванням колективного господарювання у більшості випадків перетворилися на маргінальні епіцентри масового безробіття. Знелюднюється, деградує і на очах занепадає українське село, хоча його справедливо вважають колицкою нашої державності.

Як свідчить офіційна статистика, порівняно з 1990 р. чисельність сільського населення в Україні скоротилася майже на 3 млн. осіб, а середня залюдненість сільських населених пунктів у середньому зменшилася з 600 до 490 осіб. Характерно, що така тенденція спостерігається практично в усіх областях України, за винятком хіба що Карпатського макрорегіону. З огляду на наявний потенціал сільської місцевості, зокрема високородючі землі, рекреаційні, лісові, водні та інші ресурси, в онтологічному контексті обмежені ресурсні можливості не повинні тиражувати бідність

місцевих жителів і спонукати їх до поневірян у пошуках на стороні робочих місць для реалізації своїх розумових і фізичних здібностей до високопродуктивної праці.

У сучасних умовах проблема скорочення кількості робочих місць у регіональному секторі економіки ускладнилася через активну міграцію найбільш ліквідної частини вітчизняного трудового потенціалу, який прискорено мігрує до ЄС та інших країн з метою пошуку більш високої порівняно з власною країною оплати праці. За таких обставин провладна риторика про прогнозовані темпи економічного зростання, директивне підвищення заробітної плати без дотримання закономірностей співвідношення її рівня з продуктивністю праці, бюджетний патерналізм об'єднаних територіальних громад не кореспондують із стратегією поступальної реалізації політики нового регіоналізму в країнах ЄС.

З урахуванням впливу руйнівних процесів на розвиток вітчизняної економіки протягом усього трансформаційного періоду, втрати частини економічного простору, зумовленої військовою агресією з боку Росії, а також відсутності ефективного впливу інституціонального середовища на вирівнювання регіонального ландшафту України, на наше переконання, децентралізація владних повноважень по-різному впливатиме на чинники модернізації продуктивних сил.

Об'єктивний зріз реальних можливостей щодо створення нових робочих місць у межах окремих адміністративно-територіальних формувань субнаціонального і субрегіонального рівнів засвідчують, що найвагоміший ефект від децентралізації отримують мегаполіси та великі міста, навколо яких уже сформувалися своєрідні агломераційні ареали. Натомість малі міста і селища міського типу переважно занепадають, а численні сільські населені пункти взагалі деградують і маргіналізуються. Наприклад, нині в Чернігівській області третина міських поселень узагалі не має ніякого промислового виробництва, у більшості сіл столичними агрохолдингами зруйновано тваринництво, рослинництво ж базується на вирощуванні соняшнику, кукурудзи, ріпаку і сої, чим викликають у зоні Полісся стомлення ґрунтів і втрату й так низької родючості земель.

Локалізація економічного простору регіонів України, базуючись на досвіді нових країн – членів ЄС, повинна орієнтуватися на нові форми територіальної організації господарства. Як переконливо довели передусім Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща та інші держави, найбільш ефективними є виключно інноваційні структури, які дозволяють задіяти ресурсний потенціал територіальних громад, сформувати нові, інтелектуально насичені та належним чином вмотивовані робочі місця, наповнювати місцеві бюджети не за рахунок перерозподілу доходів державних фінансів, а виключно завдяки використанню власних можливостей.

Такими новітніми територіально-виробничими формами оптимізації регіональних господарських систем є технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори, кластери, індустріальні парки, логістичні платформи, але всі вони не виступають у нашій державі локомотивом прискорення і структурних перетворень у регіональній економіці [4].

При цьому слід враховувати, що продуктивні сили в українських реаліях упродовж усього трансформаційного періоду зазнали істотних втрат і нині характеризуються наростаючою асиметрією відмінностей на рівні окремих таксономічних одиниць. Натомість аксіологічним імперативом сучасного стану економічного відродження має стати активізація інноваційної діяльності кожної територіальної громади у виробничій сфері, оскільки саме в ній створюється додана вартість. З огляду на нашу надто високу імпортозалежність і відсутність підойм галузевого уп-

равління на місцевому рівні, можна швидше і точніше впливати саме на конкретні форми територіальної організації господарства та впровадження інновацій, зокрема – в мегаполісах та інших містах обласного значення, де зосереджено промислові підприємства різних сфер економічної діяльності та організаційно-правових форм, які в більшості випадків перебувають на низьких циклічних фазах свого розвитку.

Таким формуванням може стати технопарк. Загальновідомо, що він являє собою науково-виробничий комплекс, який дозволяє поєднати матеріальну базу промисловості, уцілілих дослідницьких осередків, можливості університетів щодо задіяння креативного потенціалу молоді, чим створюються максимально сприятливі умови розвитку інноваційного процесу. Перший вітчизняний технопарк сформовано на початку 1990-х років у Бродах Львівської області. З прийняттям у 1999 р. Закону України “Про спеціальний режим інвестиційно-інноваційної діяльності для технопарків” з’явилися технопарки “Інституту електрозварювання ім. Патона”, “Інституту напівпровідників” та “Інституту монокристалів”. Ключові відмінності цих формувань зумовлювалися належністю цих установ до Національної академії наук України з відповідними технологічними напрямками роботи. Проте на початку 2005 р. майже всі преференції щодо діяльності технопарків скасували. У результаті лише 8 з 16 технопарків відновили свою ділову активність, а інші не мали ні ресурсів, ні стимулів для продовження своєї діяльності.

Подальші урядові заходи щодо відновлення функціонування цих формувань, а також технополісів як регіональних інноваційно-виробничих центрів не принесли позитивних результатів. Нині в Україні віртуально функціонують 12 технопарків та 1 технополіс. Натомість у практиці високорозвинутих країн технопарки і технополіси відіграють ключову роль щодо формування та реалізації конкурентних переваг просторових господарських комплексів.

Нині у світі налічується більш як 700 діючих технопарків, у тому числі у США – близько 200, у країнах Центральної та Східної Європи – понад 260 [5]. Усі вони покликані забезпечити:

- 1) формування нових знань і масштабних новацій;
- 2) трансформацію нововведень у технології;
- 3) упровадження технологій у сферу виробництва;
- 4) ринкове становлення наукомісткого підприємництва;
- 5) перетворення конкретних територій на постіндустріальні ареали та центри високотехнологічних регіонів.

Аналогічні формування, які б дозволяли капіталізувати інтелектуальний потенціал нації, широкі можливості освітнього середовища, особливо вищої школи, хоча б частково реанімувати виробничі потужності та сформувати на основі цього господарюючі суб’єкти нового типу у сферах електроніки та ІТ-технологій, створенні новітніх матеріалів, виробництві сучасної та дуже потрібної авіаційної, суднобудівної, космічної, медичної, сільськогосподарської, деревообробної та іншої техніки, у тому числі побутової, могли б функціонувати насамперед у столиці, а також багатьох містах обласного значення.

Малоапробованим у вітчизняній практиці, але загальновізнаним у світі є підхід до активізації промислової діяльності через створення індустріальних парків. Їх у світі на сьогодні функціонує понад 20 тис. одиниць. Для територіальних громад на рівні малих міст, райцентрів і навіть великих сільських поселень ця організаційно-правова форма локалізації економічної діяльності могла б бути найбільш прийнятною, оскільки дозволяє реанімувати об’єкти виробничої інфраструктури, на яких донеда-

на базувалися підприємства місцевого характеру. Незважаючи на те, що більшість з них перебувають у критичному стані або навіть зовсім припинили свою діяльність, об'єкти електро-, водо-, тепlopостачання, під'їзні шляхи, складське господарство зі значно меншими фінансовими затратами можуть сприяти залученню інвестицій для реалізації ефективних проектів та створення на їх базі нових робочих місць.

В Україні в межах національного проекту “Нова інфраструктура” створено Реєстр індустріальних парків, до якого нині занесено 12 таких формувань, зокрема у Дніпропетровській, Житомирській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Полтавській, Сумській областях та Києві. Унаслідок недосконалості інституціонального середовища, сліпого копіювання чужого, не адаптованого до наших реалій нормативно-правового поля, Закон України “Про індустріальні парки”, починаючи з 2012 р. і донині, не забезпечує істотних зрушень в активізацію економічної діяльності на рівні територіальних громад. Навіть у Законі України “Про об'єднання територіальних громад” немає жодних компетенцій щодо розширення повноважень в економічній сфері. Однак саме органи місцевого самоврядування покликані ініціювати створення керуючих компаній або брати цю функцію на себе з метою залучення інвестицій та узгодження діяльності індустріальних парків з потребами технологічної модернізації та секторальними пріоритетами інноваційного розвитку з урахуванням наявних у регіоні діючих ресурсів виробничих потужностей. Крім того, виключно місцеві громади мають право надавати чи відчужувати у приватну власність земельні ділянки під індустріальні парки, ухвалювати рішення про зміну цільового призначення земель і надавати таким формуванням пільги та преференції, у тому числі в межах приватно-муніципального партнерства.

Про наявні тут можливості свідчить один із середніх за розмірами обласний центр, яким є Чернігів. У дотрансформаційний період на чотирьох тодішніх містоутворюючих підприємствах хімічної, легкої, автомобіле- та приладобудівної промисловості ефективно функціонувало понад 40 тис. робочих місць. Нині там працюють близько 4 тис. мешканців міста, проте понад 200 га земель міської комунальної власності практично виключено із сфери економічної діяльності. Аналогічна ситуація спостерігається і в інших містах обласного значення.

Узагальнюючи міжнародний досвід, особливо Словаччини, Польщі, Угорщини, де ініціаторами створення індустріальних парків виступають саме муніципалітети, нам доцільно було б з метою активізації локалізаційних процесів запровадити для нових формувань в економічній сфері:

- диференційовані ставки та податкові канікули щодо сплати податку на прибуток, землю та нерухоме майно;
- інвестиційний податковий кредит з направленням нарахованого податку на інвестиції;
- зменшення бази оподаткування шляхом віднесення витрат на інвестиційні цілі до складу валових витрат;
- прискорений метод податкової амортизації та амортизаційної премії, які передбачають можливість віднесення на валові витрати додаткового процента вартості основних засобів;
- звільнення обладнання, яке не виготовляється в нашій країні, від сплати ПДВ та мита;
- зниження ставки відрахувань до соціальних фондів, з огляду на кількість створених робочих місць і рівень оплати праці;
- звільнення або пом'якшення вимог щодо обов'язкового продажу валютного виторгу.

На нашу думку, найбільш вагомою формою реалізації потенціалу територіальних громад є кластери. Їх слід розглядати як сконцентровані за географічною ознакою і технологічно пов'язані нові господарюючі суб'єкти, які формують на конкретній території територіально-виробничі комплекси. До їх складу доцільно також залучати освітні заклади, особливо університети, дослідницькі центри, торговельно-логістичні та інші компанії.

Особливої популярності кластерна форма організації виробництва набула у США, оскільки засвідчила високу ефективність у використанні нових технологій і продуктів. Характерно, що нині в межах кластерів функціонує більше половини американських підприємств, а на їх частку припадає понад 60% ВВП країни. У Європейському співтоваристві нині налічується більш як 2 тис. кластерів, які формують понад 40% високоліквідних робочих місць. Кластеризацією повністю охоплено промисловість Данії, Норвегії, Швеції, Фінляндії.

Кластерні моделі економіки стали вагомим механізмом розвитку сусідніх з Україною країн Східної Європи. Зокрема, в Угорщині вже на початку 2000-х років було створено мережу із 150 кластерів у таких сферах, як будівництво, текстильне виробництво, термальні води, оптична техніка, автомобілебудування, деревообробна та харчова продукція, електроніка тощо. Як свідчать дані Всесвітнього економічного форуму, активна кластеризація економіки наших сусідів дозволила їм значно підвищити свої рейтинги й увійти до топ-30 найбільш конкурентних країн світу.

Активно ведеться робота з формування кластерних об'єднань на території Казахстану, де цю ідею офіційно визначено як основний метод диверсифікації національної економіки. На початку 2014 р. уряд сусідньої Республіки Білорусь ухвалив Концепцію формування і розвитку інноваційно-промислових кластерів і заходи з її реалізації [5]. В Україні перші спроби створення кластерів беруть свій початок з 1998 р. на території Хмельницької області. Нині за формальними ознаками в нашій країні налічується близько 30 кластерів, проте вони не мають істотного впливу на темпи економічного розвитку і структурну модернізацію регіональної економіки.

На наше глибоке переконання, саме політика децентралізації владних повноважень є вагомим каталізатором кластерного розвитку, особливо агропромислового виробництва та економічної реанімації багатьох сільських територій. Перехід до розвитку дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва і панування агрохолдингів, наростаюче знелюднення сільських територій спонукають органи місцевого самоврядування та виконавчої влади до інтеграції зусиль з бізнесом, інститутами громадянського суспільства, соціогуманітарним середовищем, а також пошуку шляхів активізації економічного розвитку територіальних громад з інноваційним вектором і задіяння можливостей приватно-муніципального партнерства.

Децентралізація відкриває величезні можливості для кластерного розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, оскільки саме така форма організації виробництва дозволяє забезпечити формування соціально орієнтованої економіки, вирівнювання успадкованої асиметрії та забезпечення комплексного розвитку і створення належних умов праці та проживання сільського населення. Дороговказом для цього слугує агропромисловий комплекс ЄС, який у межах Спільної аграрної політики третього тисячоліття переконливо доводить, що господарювання на землі означає багато більше, ніж продовольча безпека та нарощування експорту, оскільки це неможливо здійснити без одночасного сталого розвитку сільських територій.

Євросоюз орієнтує своїх товаровиробників на всеохоплюючу систему аграрних інновацій, локалізацію продовольчого ринку, стимулювання зайнятості. Головна увага акцентується на тому, що базова підтримка фермерських доходів зале-

жатиме виключно від кількості створених робочих місць [6]. З огляду на це, аграрна політика України має бути переорієнтована на європейську практику замість маніпулювання формами лобіювання інтересів окремих агроформувань, перейти до європейської моделі відродження сільських територій.

Базуючись на науковому доробку вітчизняних учених-економістів, маючи власну наукову школу та ретельно вивчивши можливості аграрного сектору економіки Чернігівської області, фахівці Чернігівського національного технологічного університету в межах госпдогвірної тематики запропонували модель реального агропромислового кластера, де ядром такого господарського формування стають базові підприємства, які на рівноправних засадах співпрацюють із сферою малого бізнесу та інфраструктурним середовищем.

Прикладом організації повноцінного агрокластера може слугувати невелике Поліське село Піски Бахмацького району Чернігівської області, де мешкають 700 жителів. Завдяки креативним діям керівника приватного сільськогосподарського підприємства тут створено племінний завод, де утримується 3 тис. голів великої рогатої худоби, зокрема корів, які демонструють реальну продуктивність у розмірі понад 10 тис. л високоякісного молока на рік, тобто на рівні високорозвинутих країн Європи та світу. При цьому такі показники отримано не на базі завезеної в Україну племінної худоби, а завдяки кропіткій праці з вітчизняним маточним поголів'ям щодо селекції програмованих надоїв. Маючи високу густоту поголів'я дійного стада підприємство на 3 тис. га землі займається вирощуванням зернових та олійних культур, цукрових буряків. При підприємстві налагоджено виробництво борошна, хлібо-булочних, кондитерських, ковбасних виробів, олії, твердого сиру та інших екологічно чистих продуктів харчування. Для потреб жителів села за кошти підприємства утримуються стадіон, кінно-спортивний клуб, дитячий дошкільний заклад, функціонують відомі за межами області колективи художньої самодіяльності. У місцевій школі підтримується дитяча художня творчість, а системне додаткове заняття з іноземної мови фінансується виключно сільськогосподарським підприємством.

У результаті село не знелюднюється, навпаки, чисельність жителів починає зростати, на його території немає жодної садиби, де б не було домогосподарства, є навіть фактор змагання щодо придбання житлових будинків, адже тут останнім часом щороку створюється 10–15 нових робочих місць, і чисельність працюючих зростає. Більше того, окремі ділянки додатково потребують сучасних фахівців з інженерних, менеджерських, маркетингових, фінансово-облікових та інших спеціальностей.

В умовах лібералізації ринкових відносин і загострення конкуренції приватне сільськогосподарське підприємство “Пісківське” обрало стратегію формування потужностей з поглибленої переробки власної сировини з виходом на ринок не за рахунок сировинних пропозицій, а здебільшого продукції переробки. З урахуванням щогорічної програми потужності з виробництва борошна будуть доведені до 25 т, кондитерських виробів – 2 т, соняшникової, соєвої та ріпакової фасованої олії – 40 т, ковбасних виробів – 2 т, твердих сирів – 2,5 т на добу тощо (табл.).

Науковці університету разом з фахівцями підприємства ретельно вивчили організаційну структуру управління господарською діяльністю і дійшли висновку щодо потреби її адаптації до кластеризаційних умов. Це зумовлено необхідністю коригування діючої стратегії в напрямі формування глибоко диверсифікованого господарюючого суб'єкта з орієнтацією виключно на органічне виробництво. Це вимагає реструктуризації діючого сільськогосподарського підприємства “Пісківське” з виокремленням юридичних осіб заводу з виробництва твердих сирів, підприємства з випуску хлібобулочних, кондитерських і ковбасних виробів, а та-

кож зернопереробно-круп'яного комплексу та олійноекстракційного заводу. При цьому базовою метою визначається необхідність екологічної сертифікації, відповідно до вимог ЄС, усієї продукції, включаючи сільськогосподарську.

Результати господарської діяльності ПСП "Пісківське" *

Показник	Роки				
	2012	2015	2016	2017	2018 (прогноз)
Обсяги виробництва продукції сільськогосподарського підприємства (тис. грн.).....	40438,8	68846,5	83627,1	12524,8	130000
Чисельність працюючих (осіб).....	170	208	219	226	240
Обсяги виробництва (ц)					
у тому числі:					
зерна.....	51475	55952	52028	56335	58000
молока.....	66938	88728	94393	106223	110000
олійних культур.....	1301	12456	8947	10078	11000
цукрових буряків.....	58334	26818	36028	44664	50000
Обсяги переробки сировини (ц)					
у тому числі:					
зерна.....	1119	3763	4866	3753	4500
молока.....	0	0	100	200	300
м'яса.....	0	0	0	0	100
Виробництво продукції промислових виробництв (ц)					
у тому числі:					
сирів.....	0	0	100	200	300
кондитерських виробів (хлібобулочних).....	0	0	800	0	0
ковбасних виробів.....	0	0	0	0	100
борошна.....	150	1500	3800	11700	15000
олії.....	200	400	500	1500	2000
Валові доходи, у тому числі у сільськогосподарському виробництві (млн. грн. з ПДВ).....	112	140	130	205	225
Створено робочих місць (од.).....	5	10	11	13	15
Чистий прибуток (тис. грн.).....	11001	24987	28497	37805	40000
Платежі (тис. грн.) у:					
державний бюджет.....	3373,8	7992,7	4016,7	4595,1	4500
місцеві бюджети.....	1356,1	2891,6	4693,3	5937,1	6108,9
Обсяги соціальної (позабюджетної) допомоги (тис. грн.):					
сільським жителям (пенсіонерам).....	8,9	12,7	10,9	15,4	20
територіальній громаді.....	14,2	17,3	21	20,5	22
освітнім закладам.....	113,3	432,8	66,3	225,2	250
іншим об'єктам соціальної сфери.....	35,7	46,1	77,6	152,8	150
Середньомісячна заробітна плата працівника (тис. грн.).....	2917	2651	4714	6717	8060
Виплати за оренду паїв (у розрахунку на одне домогосподарство) (тис. грн.).....	2126	6365	7638	9820	13025

* Складено авторами.

Для формування інноваційного ядра кластера до складу корпорації від університету ввійшла така його структурна одиниця, як інформаційно-інноваційний центр, який виконує функцію інтеграції науки і виробництва шляхом активізації діяльності бізнес-інкубатора та впровадження досягнень вищої освітньої школи в реальне виробництво. Крім того, до складу кластера уже ввійшло підприємство щодо залучення відновлювальних джерел енергії, на часі – налагодження виробництва та використання біогазу для розвитку овочівництва на закритих ґрунтах, створення сучасного логістично-сервісного центру обслуговування технічних засобів і систем.

Особливістю кластерного формування є те, що всі виробництва технологічно між собою пов'язані, проте мають перспективу подальшого розвитку у сфері поглиблення переробки сировини та випуску продукції для потреб внутрішнього і зовнішнього ринків.

Потужності діючих переробних виробництв не тільки орієнтовані на власну сировинну базу, але й мають відповідний резерв для її закупівлі у прилеглих великотоварних підприємств, фермерських господарств і заготівельно-виробничих кооперативів. Щодо останніх, то їх доцільно формувати на рівні і об'єднаних територіальних громад, і окремих населених пунктів – з метою залучення приватних домогосподарств до виробництва та заготівлі овочів, фруктів, ягід, молока, м'яса і створення у цій сфері нових робочих місць.

Після ретельного вивчення правового поля щодо організації та функціонування кластерів робоча група дійшла висновку, що головним недоліком сформованого інституціонального середовища нашої держави є абсолютна відсутність мотиваційних засад активізації використання новітніх форм територіальної організації господарства, задіяння інноваційно-інвестиційної моделі модернізації продуктивних сил на мезо- і мікрорівнях, в основі якої має бути створення нових висококонкурентних робочих місць. Саме тому засновники сучасного агрокластера задалегідь домовилися щодо його створення не для спільного ведення бізнесу, а виключно на партнерських засадах з метою прискорення його інноваційного поступу, проте не у формі громадського об'єднання, а як корпорація, виробничим ядром якої є, на шотландський зразок, потужний суб'єкт господарювання в агропромисловій сфері.

Корпорація створюється і діє на засадах добровільності й рівноправності всіх учасників, самоврядування, законності, вибірності і підзвітності керівних органів, транспарентності у своїй роботі та звільнення від відповідальності за зобов'язаннями засновників кластера. Натомість спільними зусиллями учасники об'єднання формують централізований фонд інноваційного прориву, використання якого спрямовується на реалізацію нововведень у напрямі безвідхідного органічного виробництва, ресурсозберігання, поглиблення переробки сировини за умови, що сільськогосподарське підприємство “Пісківське” зосереджує свої зусилля виключно на впровадженні новітніх технологій і селекційно-племінній справі та європейському і світовому досвіду досягнення значних урожаїв у рослинництві, великих привісів і надоїв у тваринництві та гарантування високої якості продукції відповідно до вимог екологічних стандартів. Усі інші функції мають виконувати діючі або новостворені компанії, які взаємодіють у межах кластера (рис. 3).

Запропонована модель агропромислового кластера, на нашу думку, є прийнятною виключно для великотоварних диверсифікованих підприємств або ж групи таких виробництв у межах району, але не може поширюватися на агрохолдинги чи невеликі фермерські господарства, оскільки в межах окремої територіальної громади технологічно пов'язані між собою виробництва не функціонують, а ресурсна база для їх створення відсутня.

Водночас хочемо наголосити, що для регіонів саме кластери можуть стати своєрідними центрами прискорених інновацій, на базі яких здійснюється структурна модернізація економічного простору, вирішуються економічні, соціальні та екологічні проблеми завдяки ефективному використанню наявних просторових ресурсів і створенню нових робочих місць. З приводу цього ми повністю солідарні з пропозиціями науковців ДУ “Інститут економіки природокористування і сталого розвитку НАН України” щодо задіяння механізму реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами [7].

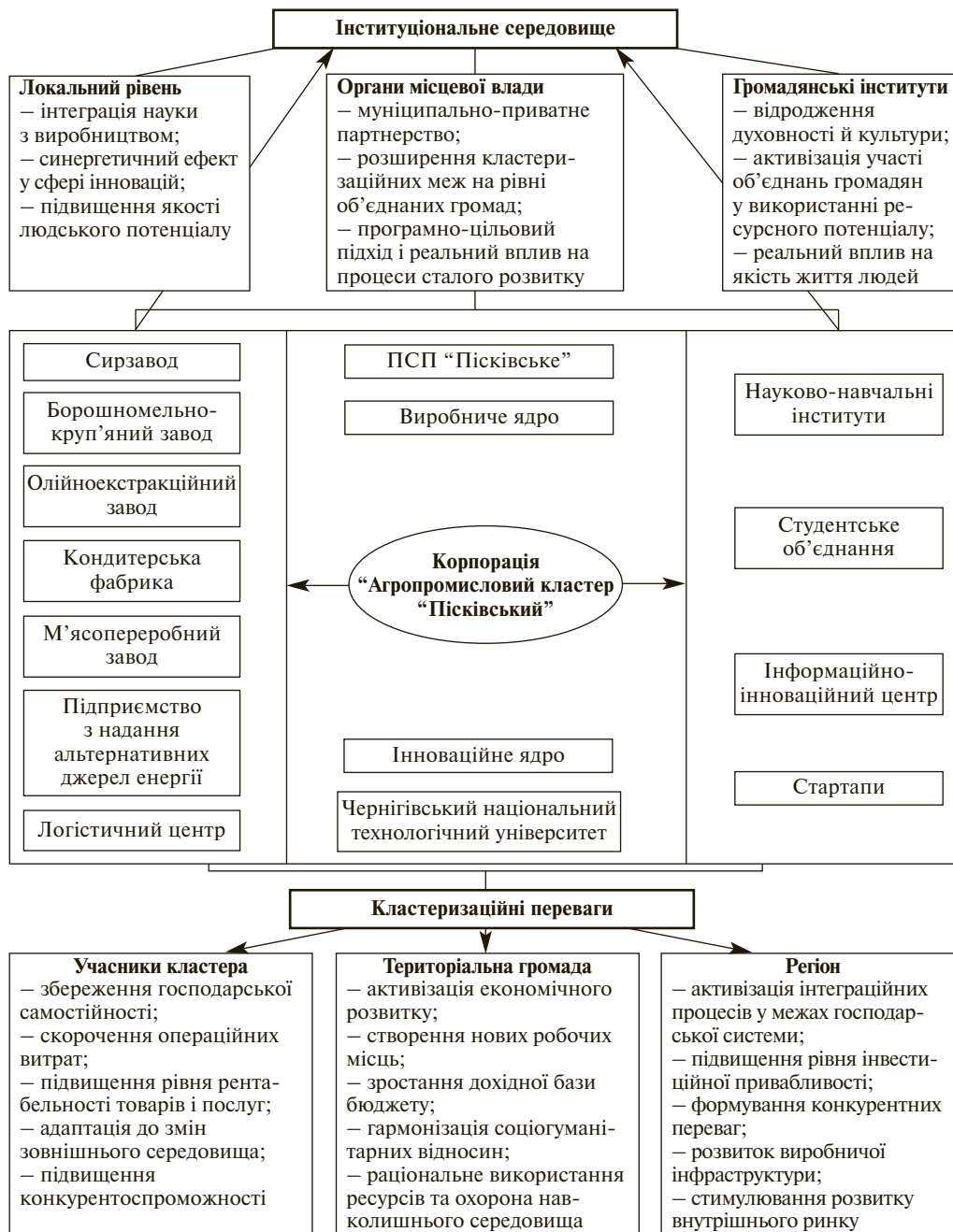

Рис. 3. Функціональна модель агропромислового кластера "Пісківський"

Розроблено авторами.

Вдумлива стратегія розвитку об'єднаних територіальних громад через кластеризацію, створення мережі виробничих і заготівельно-збутових кооперативів є фундаментом для відродження на інноваційній основі льонарства, овочівництва, садівництва, ягідництва, квітникарства, використання відновлюваних джерел енергії, переробки побутових відходів тощо. Зрозуміло, що технологічні та індустріальні парки, бізнес-центри та кластери – це не панацея від усіх успадкованих і новоявлених хвороб вітчизняної економіки, але переконані, що вони могли б стати локомотивами розвитку територіальних громад і подолання тотальної бідності наших співвітчизників. Бідна

людина не здатна інтегруватись у сучасну економіку і сучасні форми співробітництва, у неї обмежені ресурси для навчання, вона приречена лише на задоволення першочергових потреб. На додаток бідність гальмує все – підприємництво, інновації, соціальний прогрес, політичне життя – і є основою корупції та маргіналізації суспільства [8].

Децентралізація владних повноважень потребує також різноманітного сприяння на всіх таксономічних рівнях приватно-муніципальному партнерству, особливо у сфері активізації соціального підприємництва, кооперативної підтримки внеску домогосподарств у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Ми також не поділяємо підхід до формування економічних структур нового типу виключно на базі одного району або навіть області, оскільки він не дає реального результату, а лише створює видимість новаторського підходу та більше потрібний владним структурам для звітності.

Висновки

За твердженням академіка В. Гейця, у глобальному економічному просторі, який функціонує на засадах неолібералізму, для боротьби з негараздами і викликами народився і розвивається так званий економічний націоналізм [9]. Ми поділяємо його думку, що внаслідок надмірного соціального розшарування в Україні утворилася маса бідних і знедолених людей на противагу невеликій кількості багатих і надзвичайно багатих осіб з провладного та олігархічного середовища. Це призвело до витіснення середнього класу, оскільки інституціональні прогалини, відсутність ефективних суспільних інститутів не дозволили сформувати систему громадянського контролю над діяльністю політичних, державних і бізнес-структур. Вирішити цю складну проблему новітнього етапу державотворення має політичний курс на глибоку децентралізацію владних повноважень.

Парадигмальною основою цього процесу має стати економічна сфера, яка включає в себе задіяння системи мотиваційних заходів щодо створення нових високопродуктивних робочих місць, активізації економічної діяльності насамперед у новітніх сферах територіальної організації господарства, зокрема, технопарках, індустріальних парках, кластерах, які, за визначенням ЄС, виступають вагомим чинником конкурентних переваг будь-якої національної економіки.

Відаючи належне територіальним громадам як ключовій ланці державотворчого процесу, на інституціональному рівні слід досягти гармонізації місцевих, регіональних і загальнодержавних інтересів у сфері модернізації продуктивних сил з одночасним підвищенням рівня відповідальності органів місцевого самоврядування за ефективне використання наявних ресурсів для об'єктивної оцінки їх впливу на процеси активізації розвитку продуктивних сил на базовому рівні державотворчого ядра.

Список використаної літератури

1. Бутко М.П. Біфуркаційний стан державотворчого ядра України в умовах реалізації євроінтеграційного курсу // Економіка України. – 2017. – № 10. – С. 49–64.
2. Амоша О.І., Саломатіна Л.М. Інноваційний розвиток промислових підприємств у регіонах: проблеми та перспективи // Економіка України. – 2017. – № 3. – С. 20–34.
3. Гриценко А.А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку // Економіка України. – 2017. – № 5-6. – С. 39–57.
4. Бутко М.П., Самійленко Г.М. Кластерний підхід до розвитку базових галузей регіональної економіки в сучасних умовах : моногр. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2012. – 372 с.
5. Оскольський В.В. Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України // Економіка України. – 2014. – № 11. – С. 4–16.

6. Бородіна О.М. САП ЄС як динамічне сполучення галузевих потреб і суспільних інтересів // Економіка України. – 2016. – № 11. – С. 58–70.

7. Хвесик М.А., Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Фінансово-економічний механізм реконструктивного розвитку України на засадах децентралізованого управління природними ресурсами // Економіка України. – 2018. – № 3. – С. 3–20.

8. Онищенко В.П. Соціальні передумови економічного розвитку України // Економіка України. – 2017. – № 9. – С. 19–37.

9. Геєць В.М. Особливості взаємозв'язку економічних та політичних трансформацій на шляху до реконструктивного розвитку економіки України // Економіка України. – 2017. – № 10. – С. 3–17.

References

1. Butko M.P. *Bifurkatsiyni stan derzhavotvorchoho yadra Ukrainy v umovakh realizatsii evrointegratsiynoho kursu* [Bifurcation state of Ukraine's state-building core under conditions of implementation of the European integration course]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 10, pp. 49–64 [in Ukrainian].

2. Amosha O.I., Salomatina L.M. *Innovatsiyni rozvytok promyslovykh pidpryemstv u rehionakh: problemy ta perspektyvy* [Innovative development of industrial enterprises in the regions: problems and prospects]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 3, pp. 20–34 [in Ukrainian].

3. Grytsenko A.A. *Lohiko-istorychni zasady kardynal'nykh ekonomichnykh zmin i perekhodu do rekonstruktyvnoho rozvytku* [Logical and historical bases of cardinal economic changes and transition to reconstructive development]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 5–6, pp. 39–57 [in Ukrainian].

4. Butko M.P., Samiilenko G.M. *Klasternyi Pidkhid do Rozvytku Bazovykh Haluzei Rehional'noi Ekonomiky v Suchasnykh Umovakh* [Cluster Approach to the Development of Basic Industries of the Regional Economy in Modern Conditions]. Nizhyn, Aspekt-Poligraf, 2012 [in Ukrainian].

5. Oskol's'kyi V.V. *Klasteryzatsiya – vahomyi faktor pidvyshchennya konkurentospro-mozhnosti ekonomiky Ukrainy* [Clusterization is a weighty factor to enhance the competitiveness of Ukraine's economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2014, No. 11, pp. 4–16 [in Ukrainian].

6. Borodina O.M. *SAP ES yak dynamichne spoluchennya haluzevykh potreb i suspil'nykh interesiv* [CAP of EU as the dynamical union of sectoral needs and social interests]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 11, pp. 58–70 [in Ukrainian].

7. Khvesyk M.A., Bystryakov I.K., Klynovyy D.V. *Finansovo-ekonomichniy mekhanizm rekonstruktyvnoho rozvytku Ukrainy na zasadakh detsentralizovanoho upravlinnya pryrodnyimi resursamy* [Financial and economic mechanism of Ukraine's reconstructive development on the bases of decentralized management of natural resources]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2018, No. 3, pp. 3–20 [in Ukrainian].

8. Onyshchenko V.F. *Sotsial'ni peredumovy ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Social preconditions for economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 9, pp. 19–37 [in Ukrainian].

9. Heyets V.M. *Osoblyvosti vzaemozv'yazku ekonomichnykh i politychnykh transformatsii na shlyakhu do rekonstruktyvnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy* [Peculiarities of interrelation of economic and political transformations on the way to reconstructive development of Ukraine's economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2017, No. 10, pp. 3–17 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25 червня 2018 р.

The article was received by the Editorial staff on June 25, 2018.